
CHRISTIAN DIESEN

**Göteborgsbranden, Malexander- och
Söderbergsmorden – svåra mål i teorin, enkla i
praktiken?**

2000-01 NR 3

SÄRTRYCK UR JURIDISK TIDSKRIFT

Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?

Under fjolåret avgjordes tre mycket uppmärksammade brottmål i de svenska domstolarna; morden på två polismän i Malexander, mordet på syndikalisterna Björn Söderberg och branden i Göteborg, där 63 ungdomar innebrändes.¹ Dessa mål har andra beröringspunkter än magnituden och de starka känslor brotten väckt. För det första riktades åtal mot flera personer, vilket tvingade domstolarna till en bedömning av frågan om gärningsmannaskapets vidd. Huruvida misstänkta personer agerat ”gemensamt och i samråd” är ofta ett svårbevisat förhållande, såväl på den objektiva som på den subjektiva sidan, och så var även fallet i dessa tre mål. För det andra hade domstolarna att bedöma om det brottsliga uppsåtet hos alla aktörer sträckte sig så långt som till den fatala effekten. I de två mordmålen tillhörde de åtalade nazistkretsar och därmed uppkom också frågan i vad mån denna politiska tillhörighet kan användas som ett indicium för att uppsåtet sträckt sig så långt som till dödlig effekt. För det tredje blottlägger hovrättsdomarna brister i metodik när det gäller bevisvärderingen.

1. Den som inte är emot är med – frågan om gärningsmannaskap²

Trots att frågan om medgärningsmannaskap ställdes på sin spets, inte minst i brandrättegången, togs inget av de tre aktuella målen upp av HD. Förklaringen kan vara att tidigare prejudikat på området³ ansågs räcka för att ge ledning i denna svåra gränsdragningsfråga, men det kan också förhålla sig så att HD, av rättspolitiska skäl, ansåg det lämpligare att avstå från en prövning, som kunde ha lett till ett principiellt uttalande om en mer individualiserad skuldprövning och därmed kanske också till en delvis annan utgång (särskilt beträffande en av de tilltalade i Göteborgsmålet). Fördelen med att inte ta upp något av dessa mål till prövning ligger således i den kriminalpolitiska signal, som genom tingsrätts-

¹ Göta Hovrätt dom 2000-06-07 i B 158-00, Svea Hovrätt dom 2000-07-14 i B 3225-00, resp. Hovrätten för Västra Sverige dom 2000-08-29 i B 2957-00.

² Som referens i detta avsnitt används Sarah Cagnell *Medgärningsmannaskap – spelar det någon roll vem som sköt i Malexander?*, uppsats 20 p. i straffrätt, Stockholms Univ. HT 2000.

³ Se bl.a. NJA 1980 s. 606, 1984 s. 922, 1985 s. 496, 1986 s. 802, 1992 s. 474 och 1996 s. 27 (Stureplansmorden).

domarna gick ut till allmänheten; om man deltar i ett brottsligt sammanhang måste man ”positionera ut sig” (och kanske rentav söka avvärja brottet) för att inte åka med i svepet. Även om hovrätterna nyanserade denna bild, främst genom att pressa mer långtgående slutsatser ur bevisen beträffande det gemensamma agerandet, skulle nackdelen på sikt kunna vara att man bäddar för en lättad åklagarbörda genom att godta ”guilt by association” som naturligt gärningsmannakriterium.

Distinktionen mellan medhjälp och medgärningsmannaskap är under alla förhållanden svår att göra, även om man i svensk rätt inte kräver kausalitet mellan ”medgärningsmannens” handlande och den effekt som gärningsmannen åstadkommit – det räcker att den förre är delaktig i sådan grad att det framstår som naturligt att beteckna även honom som gärningsman. Så länge de medverkandes agerande tillsammans varit en nödvändig förutsättning för effekten behöver man inte utreda och fastställa vad vars och ens handlande inneburit för denna effekt, i vart fall inte så länge de samagerar.⁴ Denna förenkling av gärningsmannakriteriet medför dock inte att svårigheterna i att utsträcka ansvaret även till andra inblandade än den som faktiskt åstadkommit effekten försvinner, eftersom även medgärningsmannen måste ha haft uppsåt till effekten. Möjligen kan man dock gå bakvägen, via uppsåtet (och enklast i dess form av eventuellt uppsåt), för att fastställa gärningsmannaskapet. För att fälla en närvarande person till ansvar kanske det rentav räcker att rätten vågar dra slutsatsen att denne var likgiltig inför följderna? I så fall behövde domstolarna inte heller ha ansträngt sig för att försöka klarlägga det faktiska förloppet i *Malexander*, i *Sätra* eller på *Hisingen* – då saknar det betydelse vem som sköt eller tände elden. Att domstolarna ändå ägnat en stor del av domskälen till att söka utreda detta ska i så fall snarast ses som en eftergift åt försvaret och ett försök att stilla allmänhetens nyfikenhet.

Själva förutsättningen för att domstolarna ska slippa den besvärliga frågan om det individualiserade ansvaret är, som nyss påpekats, att man kan konstatera att de misstänkta samagerat, objektivt och uppsåtsmässigt. I samtliga tre berörda mål fastslår domstolarna att ett gemensamt handlande föreligger. I *Malexander-målet* menar sig hovrätten ha belägg för att samtliga tre tilltalade avlossat skott mot de två förföljande poliserna och därmed blir frågan om gärningsmannaskapet relativt enkel:

”Vem eller vilka av de tilltalade som avlossat de direkt dödande skotten mot polismännen är inte heller i hovrätten klarlagt. Det får med hänsyn till den kraftiga eldgivning som förekommit mot polismännen, anses bero endast av tillfälliga omständigheter att dessa inte dödats tidigare under skottlossningen. Var och en av de tilltalade har solidariserat sig med de båda övrigas handlande och gjort gemensam sak med dem genom att beskjuta polismännen.”

⁴ Se vidare Strahl *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Stockholm 1976, s. 251ff, jfr Jareborg *Straffrättens ansvarslära*, Uppsala 1994, s. 106 och Herlitz i JT 1996-97 s. 277ff.

I *Söderberg-målet* innehåller bedömningen av gärningsmannskapet två delfrågor; dels bilförarens roll vid mordet, dels de övriga tvås agerande på mordplatsen (trappuppgången i huset där Söderberg bodde). Den första delfrågan handlar om hur man bedömer den person, Jimmy N, som körde förövarna av mordet till platsen och sedan hämtade upp dem efter dådet – ska han anses som medgärningsman, medhjälpare eller endast dömas för skyddande av brottsling (enligt åklagarens andrahandsyrkande)? Eftersom det inte med säkerhet kan klarläggas vilka som agerat på mordplatsen och hur – även om mycket talar för att Jimmy N:s roll inskränkt sig till bilförarens – döms samtliga tre tilltalade i tingsrätten endast för att ha förberett mordet genom planläggning och rekognosering. Hovrätten, däremot, anser det styrkt att Björn LH och Hampus H funnits på plats med vapen och dömer dessa för mord, medan Jimmy N endast döms för skyddande av brottsling (genom att han hjälpt de båda övriga att undkomma). Förutgåendet för att Jimmy N ska komma så lindrigt undan är antingen att han inte kan bedömas ha haft uppsåt, inte ens eventuellt sådant, till den dödliga utgången och/eller att åklagarens gärningsbeskrivning inte överensstämmer tillräckligt väl med Jimmy N:s faktiska insats under planering och utförande. Att döma av hovrättens domskäl är det framför allt det bristande uppsåtet som utgör hindret:

”Såsom tidigare redovisats har hovrätten funnit att Jimmy N kört bilen med de båda andra till Sätra. Jimmy N måste ha varit införstådd med att de båda andra medförde vapen och ammunition vid besöket hos Björn Söderberg. Hans handlande innebär objektivt sett ett främjande av det av Hampus H och Björn LH förövade mordet. Som framgår av vad som anförts i det föregående anser hovrätten emellertid inte att det finns tillräckligt stöd för att styrkt att de tilltalades avsikt var att skjuta Björn Söderberg redan när de begav sig till platsen. Det är således inte styrkt att Jimmy N uppsåtligt främjat den av Hampus H och Björn LH begångna gärningen. Detta innebär att Jimmy N inte kan fällas till ansvar vare sig för mord eller medhjälp till mord.”

Man kan dock ifrågasätta om det inte är gärningsbeskrivningens begränsningar som utgör grunden för den lindriga domen mot Jimmy N. Med en annan alternativ beskrivning borde bevisningen ha räckt för att åtminstone fälla honom för medhjälp till grovt olaga hot – det var inte bara en, utan tre gånger som Jimmy N körde sina två kamrater till Söderbergs adress och med tanke på relationen mellan dem kan man utgå ifrån att han i vart fall visste att Söderberg skulle hotas.

Den andra delfrågan rörande gärningsmannskapet i Söderberg-målet utvecklar sig till en renodlad bevisfråga. När domstolarna underkänner Björn LH:s utsaga som en korrekt beskrivning av det inträffade, dvs. underkänner det erkännande som kan tolkas som ett medgivande av medhjälp till olaga hot, slår man samtidigt fast att det föreligger ett samagerande mellan Björn LH och Hampus H.⁵ Den som inte avlossat de dödande skotten har antingen själv avlossat ett annat vapen mot Söderberg (ett skott som tog i en garderob i Söderbergs hall)

⁵ Till frågan om hur domstolarna sluter sig till dennes närvaro vid mordet återkommer jag under punkten 3 nedan.

eller räckt över detta vapen till den förste. Själva överlämnandet av ett skarpladdat vapen är tillräckligt för att den andre ska anses vara medgärningsman och därmed blir det heller inte nödvändigt att besvara frågan om vem, som avlossat de dödande skotten. Hovrätten ger sig ändå in på en diskussion i saken: Först radar man upp vad som talar för att det var Björn LH som förföljde Björn Söderberg uppför trapporna och sköt honom (bl.a. att den förste förföljaren, enligt "titthålsvittnet", bar baseballkeps) och sedan vad som i stället talar för att Hampus H var den drivande (bl.a. att denne tidigare innehaft och provskjutit mordvapnet). Slutsatsen blir att inget av alternativen kan uteslutas eller fastställas; "på grundval av utredningen anser sig hovrätten inte kunna fastställa vem av Hampus H eller Björn LH som skjutit de dödande skotten".

I målet om *Göteborgsbranden* var bedömningen av gärningsmannaskapsfrågan något mer komplicerad. En av de fyra tilltalade, Meysam M, tillhörde inte de övrigas krets utan hade sällat sig till dem i en önskan att bli upptagen däri. Meysam M hade inget motiv att hämnas på arrangörerna till festen och eftersom heller ingenting talar för att han aktivt deltog i brandanläggandet måste hans gärningsmannaskap och uppsåt "konstrueras". Tingsrätten menar därvid att han blir ansvarig genom att han i nödrapphuset, där branden anlades, "inte gjorde något för att visa att han tog avstånd från vad som skedde".⁶ Hovrätten accepterar inte detta resonemang utan utgår ifrån ett gemensamt motiv. De tilltalade har avgivit olika förklaringar till varför de gick in i nödrapphuset och döljer att den verkliga, gemensamma anledningen var att anlägga brand i lokalen. Det främsta beviset för detta är, enligt hovrätten, att en av dem, Shores K, tog upp en dunk med brandfarlig vätska som hittades på väg till trapphuset. Uppgiften om denna dunk kommer från Meysam M, som därmed – indirekt – gör sig själv till gärningsman.

"Sammantaget anser hovrätten på grund av det anförda att det är styrkt att Shores K tände eld i trapphuset sedan han, Hosein A, Mohammad M och Meysam M gemensamt hade kommit överens om att förstöra festen genom att anlägga eld. Vid den bedömningen saknar det avgörande betydelse för skuldfrågan att det inte har kunnat utredas om det var någon eller några andra än Shores K som rev papper eller tände eld i trapphuset."

Sammanfattningsvis visar domarna i dessa tre mål stora metodmässiga likheter i bedömningen av gärningsmannaskapet. Först försöker domstolarna i detalj klarlägga händelseförloppet och varje agerandes del däri. När detta visat sig omöjligt övergår man till en kollektiv bedömning och frågar sig i stället om de samagerat eller om någon av de tilltalade "markerat ut sig" från gärningen. Efter att ha slagit fast att så inte varit fallet, har domstolarna kvalificerat samtliga såsom gärningsmän. För att komma dithän behöver man emellertid ta vägen över ett motiv, dvs. sluta sig till gärningsmannaskapet via ett gemensamt uppsåt, och det sker på något tveksamma grunder.

⁶ Göteborgs tingsrätt dom 2000-06-08 i mål B39-00 s. 67.

2. Dolus criminalis – om uppsåtsprövningen⁷

En persons brottskapacitet kan utgöra ett indicium för dennes gärningsmannaskap. På samma sätt som fysisk oförmåga att utföra viss gärning kan vara en friande omständighet, kan motsvarande förmåga utgöra ett indicium för den misstänktes skuld. Att den misstänkte har en viss psykisk läggning, t.ex. saknar förmåga till empati eller tidigare visat våldsbenägenhet i liknande situationer, kan utgöra en omständighet som stärker bevisningen mot honom. Frågan är emellertid om samma omständigheter både kan användas på den objektiva och på den subjektiva sidan vid bevisprövningen eller om ett sådant förfarande i alltför hög grad innebär en förenkling och därmed en lindring av åklagarens bevisbörda i det enskilda fallet. Förenklingen skulle i så fall bestå i att den som befinner sig ”utanför normen”, vare sig detta utanförskap manifesterat sig genom normlöshet, aggressivitet, kriminalitet eller anti-demokratiskt sinnelag, får antas ha haft uppsåt till den brottsliga gärning om vilken han är överbevisad på den objektiva sidan.

Denna form av förenkling är en annan än den, som visar sig genom att rätten använder sig av ett cirkelbevis för att konstatera att subjektiv täckning föreligger: eftersom den tilltalade handlat som han gjort kan man också sluta sig till att han haft uppsåt till den inträffade effekten eller i vart fall varit likgiltig inför följderna av sitt handlande. En på detta sätt gärningsmässigt orienterad uppsåtsbedömning, dvs. att man bedömer avsikt och insikt utifrån det faktiska handlandet, får anses vara allmänt godtagen som metod och innebär knappast mer än att rätten avstår från fiktionen att kunna fastställa vad gärningssmannen tänkte i gärningsögonblicket.⁸ Annorlunda förhåller det sig med resonemang, där kunskaper om gärningsmannens person används som bärande element för slutsatsen att denne haft uppsåt till sitt handlande. En sådan slutsats tycks bygga på tanken att den som tidigare givit uttryck för obalans, besinningslöshet, apati, demokrati-förakt etc. senare kan antas ha uppsåt till brott. Drastiskt uttryckt skulle man kunna säga att slutsatsen bygger på att en människa antingen har en kriminell eller icke-kriminell karaktär.

I *Malexander-målet* uppkommer frågan om de tilltalades nazistsympatier kan och bör tillmätas betydelse vid bedömningen av skulden, uppsåtet och påföljden. Tingsrätten och hovrätten behandlar detta spörsmål olika. För tingsrätten utgör gärningsmännens ”inställning till väpnad kamp mot samhället och poliser som huvudfiende” ett explicit stöd för slutsatsen att samtliga tre haft uppsåt till att döda de två polismännen. Hovrätten vänder sig direkt emot tingsrättens skrivning och framhåller att uppsåtet kan anses styrkt utan att man särskilt beaktar de tilltalades ideologiska tillhörighet. För hovrätten är Jackie A, Andreas A

⁷ Avsnittet hämtar underlag från Fredrik Ingblads *Brottslig karaktär? Brottskapacitetens betydelse vid uppsåtsprövningen*, uppsats 20 p. i processrätt, Stockholms Univ. HT 2000.

⁸ Se Ingblads s. 71.

och Tony O tre rånare på flykt, basta, medan tingsrätten menar att det är relevant att se dem som *nazistiska* rånare på flykt. Med tanke på att de dödande skotten avlossats på mycket nära håll, mot polismännens nacke och panna med ett av polismännens tjänstevapen, att dödandet har karaktären av avrättning, har tingsrättens slutsats absolut fog för sig – frågan är snarare om denna omständighet *behövs* för att fastställa uppsåtet. Hovrätten hävdar att man redan på basis av andra fakta, främst det tidigare agerandet under flykten (och särskilt beskjutningen av närpolischefen Eklund), kan komma fram till att samtliga tre hade uppsåt till den dödliga effekten. Därmed undviker hovrätten också den komplikation, som uppstår om man knyter uppsåtsprövningen till ”avrättningen”, nämligen att endast en eller två av de tre misstänkta kan ha utfört denna. Av hovrättens domskäl kan man således inte dra slutsatsen att de misstänkta nazistiska tillhörighet är irrelevant för prövningen, endast att denna tillhörighet inte är nödvändig för att anse uppsåt konstituerat i detta fall. Trots att utgången blev dödlig kan nazistsympatierna närmast ses som ett ”subjektivt överskott”.

I *Söderberg-målet* ägnades en stor del av bevisföringen åt att visa de tilltalades, särskilt Hampus H:s, nazistiska sympatier och högerextrema verksamheter. Åklagarens syfte med detta var att kunna visa ett motiv, nämligen att de tre tilltalade tagit på sig uppgiften att hämnas en känd nazist, som blivit uppsagd från sitt arbete till följd av den mördade Björn Söderbergs antinazistiska fackliga aktivitet. Det nazistiska motivet blir därmed också bärande i domstolarnas uppsåtsbedömning,⁹ men tingsrätten använder också element i de tilltalades karaktär (såsom man uppfattat dem) för att motivera det uppsåtliga dödandet. Uppräandet i rätten, tidigare våldshandlingar, tidigare lagföringar och innehavet av våldsinriktad litteratur anförs till konkret stöd för att de tilltalade åsyftat, eller i vart fall varit likgiltiga till, den dödliga utgången. För hovrätten, som alltså till skillnad från tingsrätten dömer de två huvudtilltalade för mord, är den viktigaste omständigheten vid uppsåtsbedömningen att de tagit med sig skarpladdade vapen när de uppsökte Björn Söderberg. Hovrätten understryker dock att den ursprungliga avsikten förmodligen inte sträckte sig så långt som till att beröva Söderberg livet:

”Med hänsyn till det bråk som föregick dödsskjutningen är det enligt hovrättens mening mest sannolikt att det från början gällde att ställa Björn Söderberg till svars och att de skarpladdade vapnen medfördes för att skrämja eller hota Björn Söderberg. Som en följd av bråket kan Hampus H eller Björn LH ha mist behärsknings- och händelseförloppet i stället tagit den riktning som slutade med att Björn Söderberg sköts till döds. Oavsett vad som var den utlösande orsaken till att Björn Söderberg blev skjuten är omständigheterna sådana att gärningen skall bedömas som mord.”

I *brandrättegången* handlar uppsåtsbedömningen om de tilltalade insett faran eller ej. Hovrätten konstaterar kortfattat att elden anlades i anslutning till en stor

⁹ Jfr NJA 1996 s. 509 (”Klippanmålet”), där hovrätten tillmäter den tilltalades ”allmänna rasistiska inställning” en viss, dock inte avgörande, betydelse.

mängd stolar av trä i en nödutgång belägen nära festlokalen där flera hundra ungdomar uppehöll sig. Med hänsyn till dessa förhållanden måste de ha stått klart för de tilltalade att det fanns en risk att branden skulle sprida sig till festlokalen och att branden därmed innebar fara för flera människor. De tilltalade behandlas här ”i klump” och om det är något som särskilt kännetecknar hovrätternas uppsåtsprövning i dessa tre fall¹⁰ är det just att man tycks utgå från ett ”kollektivt medvetande”. Inom ramen för denna kollektivitet måste också samtliga närvarande svara för någons eller någras besinningslöshet.

3. Osannolikheters sannolikhet – om bevisvärderingen

Som framgått av det första avsnittet i denna artikel kan det diskuteras huruvida domstolarna, i de tre mål som här behandlas, verkligen behövde gå närmare in på de tilltalades enskilda agerande. Visserligen gäller principen om en individuell skuldprövning i brottmål, men om det kan fastställas att de misstänkta samagerat kan de enskilda inslagen i detta gemensamma agerande möjligen lämnas därhän. Ett tydligt uttryck för ett sådant synsätt finns i Svea hovrätts dom i Söderberg-målet. Först behandlar rätten vad som talar för att den ene (Hampus H) sköt de dödande skotten mot Söderberg, därefter vad som i stället talar för att det var den andre (Björn LH), varefter man drar slutsatsen att detta inte går att fastställa på basis av föreliggande utredning.

Minst lika intressant som enhetstänkandet när det gäller gärningsmannskapet är frågan om hur rätten slöt sig till att Hampus H var en av de två män som jagade Söderberg uppför trapporna och sköt honom. Domskålen ger uttryck för en felaktig metodtillämpning vid bevisvärderingen eller skapar i vart fall ett sådant intryck.

Björn LH, som erkänt att han befunnit sig på platsen, har berättat om två personer som jagade Söderberg, den ene känd, den andre okänd för honom. Hovrätten bedömer berättelsen om ”den tredje mannen” som ett påhitt, eftersom ”alla borde ha sprungit åt det håll där bilen fanns” (dvs. åt samma håll som Björn LH och hans kamrat, vilka observerades under sin flykt av flera vittnen – inget av dessa vittnen har dock kunnat identifiera kamraten).¹¹ Det första felet i denna bevisvärdering är att rätten bedömer existensen av en tredje person utifrån hur denne *borde* ha agerat. Bevisvärderingen i det enskilda fallet ersätts därmed med en av de erfarenhetssatser mot vilken bevisen ska prövas. En elimination av hypotesen om en tredje person måste i stället göras på grundval av fakta i

¹⁰ Undantag för hovrättsens prövning i Söderbergmålet beträffande Jimmy N.

¹¹ Intressant att notera i sammanhanget är att polisen aldrig genomförde någon line-up med Hampus H.

målet och slutföras genom konstaterandet att det saknas varje konkret stöd (i vittnesmål och teknisk utredning) för den möjligheten.

När den okände är borta ur sammanhanget kan Björn LH antas fylla en av de två roller, som överensstämmer med det s.k. titthålsvittnets syn på förloppet och den andra rollen upptas av Hampus H. Den senare är identifierad (tillsammans med Björn LH) av Säpos spanare på en rekognoseringstur i närheten av den blivande mordplatsen cirka en och en halv timme före mordet, men det finns inget som binder honom till platsen när mordet sker. Hovrätten löser detta dilemma med ett (outtalat) sannolikhetsresonemang; eftersom det var Hampus H som var med Björn LH vid rekognoseringen talar sannolikheten för att det också var Hampus som medverkade vid mordet. De flesta torde hålla med om att sannolikheten för denna identitet är mycket hög, men frågan är om det någonsin kan räcka med hög sannolikhet för att fälla någon som gärningsman. Beviskravet ”bortom rimligt tvivel” implicerar att det alltid måste finnas konkreta bevis och indicier för att åklagarens gärningspåstående ska kunna godtas som sanningen om det inträffade. På motsvarande sätt krävs det konkreta fakta för att göra ett tvivel rimligt. Det andra felet i bevisvärderingen i Söderberg-målet är alltså att man nöjer sig med ett sannolikhetsresonemang för att anse gärningsmannaskapet styrkt:

”Hovrätten finner det alltså utrett att endast Björn LH och ytterligare en person uppsökt Björn Söderberg vid tillfället. Det har vidare framgått att Jimmy N tjänstgjort som chaufför – och han var den ende som hade körkort av de tre tilltalade – och att Hampus H och Björn LH tidigare hade orienterat sig i området. Med hänsyn till detta och då även omständigheterna i övrigt talar för det anser sig hovrätten kunna fastslå att det var Jimmy N som satt kvar i bilen och väntade, medan Hampus H och Björn LH uppsökte Björn Söderberg. Hovrätten finner alltså att skotten i trapphuset måste ha avlossats av Hampus H och Björn LH eller en av dem.”

Som läsare av domskälen (och åhörare vid rättegången) undrar man givetvis vilka ”omständigheter i övrigt” hovrätten anser stödja slutsatsen om H:s delaktighet i skottlossningen. Är det möjligen förhållandet att H tidigare innehaft mordvapnet? Eller har man funnit inslag i Björn LH:s berättelse, som indirekt pekar mot Hampus H? Något eller några bevis av den karaktären måste tillmätas avgörande vikt för att kunna ställa H:s gärningsmannaskap utom rimligt tvivel – det räcker inte med en mycket hög sannolikhet.

Nu var frågan aldrig om Hampus H skulle gå fri eller ej. Bevisen räckte otvivelaktigt för att, såsom tingsrätten gjorde, fälla honom för medhjälp. Man kanske till och med – och här återkommer vi till de straffrättsliga resonemangen – skulle kunna hävda att han i egenskapen av ”hjärnan bakom brottet”¹² borde fällas som gärningsman även om han inte var på plats när mordet skedde. I så fall framstår hovrättens misslyckade förklaringsförsök som än mer överflödiga.

¹² Se Hoflund *Medverkan till brott*, Stockholm 1972, s. 12.

Sannolikhetsresonemang av samma obskyra slag som i Söderbergfallet förekommer även i *Malexander-målet*.¹³ Hovrätten lägger, liksom tingsrätten, mycket möda vid att söka klarlägga det faktiska eller mest troliga händelseförloppet, men måste ge upp försöken. Det finns, trots den omfattande tekniska bevisningen, ingen möjlighet att utan medverkan från de tilltalade fastslå vem eller vilka två av dem som sköt de dödande skotten.¹⁴ Däremot är det av mer avgörande betydelse för bedömningen av de tre mordåtalen att kunna fastslå att alla tre avlossade skott i *Malexander*.¹⁵ Denna slutsats når hovrätten fram till genom följande sannolikhetsresonemang:

”Som tingsrätten framhållit är det emellertid i hög grad osannolikt att endast en av de tilltalade skulle ha skjutit med samtliga vapen. Det får också bedömas som helt osannolikt att någon av dem, efter det att skottlossningen påbörjades, skulle ha lämnat flyktbilen obebäpnad eller att någon – under det snabba händelseförloppet – skulle ha haft tillfälle att hämta ett nytt vapen från flyktbilen eller varit beväpnad med mer än ett vapen. Sammantaget visar utredningen att samtliga deltagit i skottlossningen mot polismännen.”

Denna sekvens i domskälen visar på en felaktig metodtillämpning vid bevisprövningen. För det första sker, precis som i Söderberg-målet, en sammanblandning mellan redovisning av relevanta allmänna erfarenhetssatser och värderingen av enskilda bevis. För det andra blandar man ihop elimination av friande hypoteser med sannolikhetskalkyl. Hovrätten använder sannolikhetsresonemang för att falsifiera de alternativa hypoteserna och sluter sig således till sanningen om det inträffade genom konstaterandet att alternativa möjligheter i hög grad är osannolika. Men den hypotesmetod, som följer av beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel” handlar inte om att försöka bestämma hur vanligt eller ovanligt ett förhållande är, utan om att söka bedöma vad som faktiskt har hänt i det enskilda fallet, hur vanligt, ovanligt, sannolikt eller osannolikt detta betedande än må vara. Eliminationen av friande förklaringar måste alltså utföras på ett konkret, inte abstrakt, sätt. Frågeställningen vid den slutliga värderingen av bevisemat går ut på att undersöka huruvida det finns konkreta omständigheter i målet som kan förenas med en friande förklaring. Om så är fallet föreligger ett rimligt tvivel. Hovrätten har med andra ord bara tagit första steget i sin bevisvärdering, dvs. uppställt adekvata referenser för bedömningen, och inte det andra, dvs. värderat de förefintliga bevisen i relation till de uppställda erfarenhetssatserna. För att komma fram till slutsatsen att samtliga sköt i *Malexander* måste man först visa vad som talar för att samtliga sköt och sedan konkret motbevisa vart och ett av de tilltalades påståenden att just han förhållit sig passiv – och det är fullt möjligt att göra.

¹³ Referens i detta avsnitt är Katarina Fabian *Malexander – en bevisrättslig analys*, uppsats 20 p. i processrätt, Stockholms Univ. HT 2000.

¹⁴ De båda polismännen “avrättades” genom skott från nära håll i pannan resp. nacken.

¹⁵ Alternativt kunde det räcka att fastställa att de alla tre samverkade, se Cagnell a.a. s. 72 med hänvisningar.

Hovrättens bevisgenomgång i *brandrättegången* är kortfattad, men framstår vid ett första påseende som stringent och logisk. Domskålen innehåller eleganta vändningar och har en klar uppbyggnad. Vid en närmare analys finner man emellertid att domskålen i bevisdelen behäftas med samma svaghet som i de andra två målen. Hovrätten blandar ihop två bevisvärderingsmodeller och använder osannolikhetsresonemang för att sluta sig till vad som anses bevisat.

I målet har de fyra tilltalade avgivit varsin förklaring till varför man gick in i kulverten (den förste skulle ta sig in i festlokalen igen, den andre skulle hjälpa till om det på nytt uppstod bråk, den tredje skulle leta efter verktyg för att göra inbrott och den fjärde tänkte släppa in folk bakvägen). Hovrätten finner att dessa separata förklaringar inte är godtagbara:

”Att var och en av Shoresh K, Hosein A, Mohammad M och Meysam M skulle ha gått in i kulverten av helt skilda anledningar framstår inte som sannolikt, särskilt med hänsyn till att de strax dessförinnan gemensamt hade lämnat kulverten i avsikt att gå hem. Redan den omständigheten att de lämnat olika förklaringar innebär därför att det kan ifrågasättas om de inte i själva verket gick in av någon annan orsak.”

Från denna utgångspunkt går hovrätten vidare och diskuterar frågan om det funnits någon överenskommelse mellan de fyra om att anlägga eld och pekar särskilt på det starka kamratskapet mellan Shoresh, Hosein och Mohammad samt Meysams önskan att bli upptagen i deras gemenskap. Efter att ha konstaterat att inget av de uppgivna syftena med nergången i kulverten (inbrottsförsök, publikinsläpp etc.) uppfylldes, drar hovrätten slutsatsen att det kan ”hållas för visst” att de gick in i kulverten av någon annan anledning än de angett och att de inte velat berätta om den rätta orsaken. Med stöd av uppgiften att man tagit upp en dunk med brandfarligt innehåll som man hittade på vägen, kommer hovrätten fram till att ”det inte kan ha funnits någon annan förklaring” till att de fyra gick in i kulverten på nytt ”än att de kommit överens om att anlägga eld i nära anslutning till festlokalen”.

Slutledningen kan kritiseras för att vara alltför lättvindig. Från bedömningen av de tilltalades egna förklaringar som ”osannolika” och hypotesen att de velat dölja den verkliga orsaken till besöket i nödrapphuset, kommer alltså hovrätten fram till att det är ställt utom rimligt tvivel att de fyra kommit överens om att anlägga eld där. Startpunkten för denna slutledning utgörs av påståendet att de fyra tilltalade avgivit fyra ”helt olika” förklaringar, men den plattformen är bräcklig, eftersom det endast är en av dem, Mohammad M, som har en från de övriga skild förklaring (inbrottsförsök).¹⁶ Från underkännandet av de avgivna förklaringarna sluter sig rätten till att det måste finnas en gemensam förklaring, som de inte velat yppa. Varför denna förklaring måste vara gemensam för alla fyra framgår inte av skålen, vilket är en brist eftersom det endast är Shoresh K,

¹⁶ Det bör observeras att hovrätten först beskriver förklaringarna som ”helt eller delvis” olika, för att sedan i slutsatsledet, beteckna dem som ”helt olika”, domen s. 13.

den person som faktiskt tände på i trapphuset, som har ett påvisbart motiv att hämnas på arrangörerna. De övriga tres motiv konstrueras med hjälp av ”det starka kamratskapet” – något stöd för en faktisk överenskommelse finns inte i materialet. Det gemensamma skulle alltså ligga i att de övriga följer sin ledare, men detta förhållande utgör hovrättens uttryckliga förutsättning för prövningen, inte dess resultat. Genom små nyansförskjutningar i varje led av prövningen och utfyllnad med hjälp av premisserna får hovrätten slutsatsen att framstå som hållfast.

Av denna kritik följer inte att bevisvärderingen i sig är felaktig, att bevisen inte skulle räcka till en fällande dom mot alla fyra, men redovisningen av denna värdering är i vissa delar alltför abstrakt och bygger på löst grundade rationaliseringar. Dessa svagheter har hovrätten bäddat för genom sin hypotes att det funnits en gemensam brottsplan, en överenskommelse om att anlägga eld, redan när de fyra tilltalade återvände till kulverten. Om man i stället nöjer sig med hypotesen att de fyra i detta skede mer allmänt var beredda ”att jävlas med arrangörerna”, blir den fortsatta bedömningen något enklare och mer konsekvent. Hovrättens skäl är inkonsekventa exempelvis beträffande den dunk med brandfarligt material, som de fyra hittade på vägen till nödtrapphuset – om avsikten varit att anlägga eld borde de väl ha tagit med sig dunken? Hovrätten påstår också att Shores K tog med sig den, men det finns inget stöd för att brandfarlig vätska använts vid eldanläggandet och dunken återfanns efter branden på sin ursprungliga plats.

4. Slutsats: Är det värderingen eller domskälen som brister?

Det finns inga starka skäl som talar för en felaktig bedömning i de tre rättsfallen, vare sig när det gäller rättsfrågor eller bevisfrågor. Någon utvidgning av gärningsmannabegreppet är det inte frågan om och inte heller har man lindrat kraven på gärningens precision. Hovrätterna har i samtliga tre fall kommit fram till att de tilltalade agerat tillsammans – och därmed har det inte heller varit nödvändigt att klarlägga vem eller vilka av de tilltalade som givit upphov till den dödliga effekten. I förhållande till den presenterande bevisningen kan man möjligen hävda åsikten att en av de tilltalade i Söderberg-målet, Jimmy N, kommit alltför lindrigt undan, och att en av de tilltalade i målet om Göteborgsbranden, Meysam M, kommit med i ett svep han inte tillhörde och skulle ha bedömts annorlunda om inte branden fått så oerhörda konsekvenser. Det mest problematiska med dessa tre fall – och något som de har gemensamt – är den bevisvärdering, som presenteras i de tre hovrättsdomarna. De bevis som hovrätterna *redovisar* räcker nämligen inte för att i alla avseenden uppfylla kravet ”ställt utom rimligt tvivel” beträffande gärningsmannaskapet. Detta beviskrav utgör ett högre, kvalitativt annorlunda mått än resultatet av ett balansvägsförfarande genom vilken man

konstaterar att åklagarens gärningsbeskrivning utgör den mest sannolika förklaringen till det inträffade. Man kan alltså inte sluta sig till att åklagarens gärningspåstående är ställt utom rimligt tvivel genom att avfärda alternativa förklaringar som osannolika. Det är just vad som sker, eller synes ske, i dessa mål. Antingen betyder detta att bevisen i några fall varit för svaga för att styrka åklagarens tes och att hovrätterna därför tvingats "pressa" bevisningen för att kunna fånga in samtliga misstänkta, eller också att man brustit i redovisningen av sina grunder för bevisprövningen.

Christian Diesen